

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

характеристики;

по-друге, розглянути взаємозв'язок мотиваційних аспектів в розрізі рівня відвідуваності регіонів України та роль їх правильного компонування з метою сприяння підвищенню рівня відвідуваності іноземними туристами.

Комплексний підхід до формування пропозиції туристичних подорожей з врахуванням всіх мотиваційних аспектів та можливих цілей поїздки дозволить максимально задовольнити туриста та збільшити загальний потік відвідувачів. Також дозволить підвищити рівень відвідуваності інших регіонів, де з впровадженням модернізованої інфраструктури будуть враховані всі туристські потреби.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Войнаренко М. П. Механізм стимулювання праці в туристичній сфері України / М. П. Войнаренко, А. В. Юр'єва-Юрій. – Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. – 2009. – № 13. – С.26–31.
2. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: Навчальний посібник. /В.К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська — К.: Альтерпрес, 2004. — 288 с.
3. Головки О.М. Організація готельного господарства: навч. посіб. / О.М. Головки та ін. – К.: Кондор, 2012. – 338 с
4. Пурська І.С. Регіональна економіка/ І.С.Пурська. – 2008. – № 4. – С. 200–207.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>. – 2014.
6. Залунина О.М. Исследование проблем развития туризма в Украине в условиях нестабильной политической ситуации / О.М. Залунина, А.А. Линиченко// Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти розвитку фінансово-економічної системи в умовах глобалізаційних процесів». – 18-19 квітня. – Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2014 – С.10–13.
7. Самусева Р.Ф. Перспективное планирование развития регионального строительного комплекса / Р.Ф. Самусева, - М.: Стройиздат, 1979. – 160с.
- 8.Залунина О.М. Функциональная значимость строительных предприятий туристической сфере [электронный ресурс] / О.М. Залунина, В.В.Дружинина. – Николаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Випуск 2. – С. 198–201. – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/vipusk-1-2014/80-zalunina-o-m-druzhinina-v-y-funktionalnaya-znachimost-stroitelnykh-predpriyatij-v-turisticheskoy-sfere>.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА КАДРОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Дугінець Г.В., к.е.н., доц., доцент каф. міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (Україна)

Реліна І.Є., к.е.н., доцент каф. міжнародної економіки і світових фінансів, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Дугінець Г.В., Реліна І.Є. Демографічний та кадровий вимір міжнародних міграційних процесів в Україні

У статті розглядаються питання демографічного та кадрового виміру міжнародних міграційних процесів в Україні. Визначено, що у складі світової міграційної системи Україна фігурує як країна походження, транзиту та прибуття мігрантів. Але основна проблема міжнародної міграції це виїзд за кордон фахівців віком до 45 років, значна частина яких має вищу освіту та науковий ступінь. Визначено, що в останні роки країна продовжує втрачати населення в результаті еміграції, і ці втрати не компенсуються імміграцією з-за кордону. Це призводить до того, що населення України стрімко скорочується. Обґрунтовано, що цільовим орієнтиром державної міграційної політики України має стати збереження інтелектуального потенціалу країни, для чого необхідно забезпечити вирішення таких завдань: повне фінансування оплати праці викладачів вищої школи, наукових працівників; розробка програми щодо збереження інтелектуального потенціалу країни; розвиток механізму стимулювання дослідницької діяльності і підготовки фахівців необхідної якості у необхідній кількості.

Ключові слова: міжнародна міграція, кваліфікований спеціаліст, приймаюча країна, еміграція, імміграція.

Дугінец Г.В., Релина И.Е. Демографический и кадровый измерение международных миграционных процессов в Украине

В статье рассматриваются вопросы демографического и кадрового измерения международных миграционных процессов в Украине. Определено, что в составе мировой миграционной системы Украины фигурирует как страна происхождения, транзита и прибытия мигрантов. Но основная проблема международной миграции это выезд за границу специалистов в возрасте до 45 лет, значительная часть которых имеет высшее образование и научную степень. Определено, что в последние годы страна продолжает терять население в результате эмиграции, и эти потери не компенсируются иммиграцией из-за рубежа. Это приводит к тому, что население Украины стремительно сокращается. Обосновано, что целевым ориентиром государственной миграционной политики Украины должно стать сохранение интеллектуального потенциала страны, для чего необходимо обеспечить решение следующих задач: полное финансирование оплаты труда преподавателей высшей школы, научных работников; разработка программы по сохранению интеллектуального потенциала страны; развитие механизма стимулирования исследовательской деятельности и подготовки специалистов требуемого качества в необходимом количестве.

Ключевые слова: международная миграция, квалифицированный специалист, принимающая страна, эмиграция, иммиграция.

Duginets G., Relina I. Demographic and human dimension of international migration in Ukraine

The following article deals with demographic and human aspects of international migration in Ukraine. It is determined that Ukraine acts as a country of origin, transit and arrival of migrants in the global migration system. But the main problem of international migration is the emigration of professionals under the age of 45 years, the majority of which has higher education and degree. It is determined that in the recent years the country continues to lose population as a result of emigration, and these losses are not compensated through immigration from abroad. This causes Ukraine's population to decline rapidly. It is proved, that the state migration policy should aim to preserve Ukraine's intellectual potential, which can be done through: full wages for university teachers, researchers; developing an intellectual potential preservation program; developing a mechanism for stimulating research activity and training specialists of asserted quality in the required quantity.

Keywords: international migration, skilled specialist, host country, emigration, immigration.

Постановка проблеми. Сучасна трансформація економічної системи країни призвела до структурних зрушень і в соціальному середовищі, коли змінюються умови і якість життя людей. За роки незалежності процеси суспільного розвитку суттєво вплинули на демографічну ситуацію. Так одним із значних проявів цих змін є поширення внутрішньодержавних та міждержавних переміщень населення і трудових ресурсів. Тенденції, що спостерігаються в процесі міграції населення, визначають характер соціалізації суспільства, впливають на формування державної політики в сфері соціального розвитку суспільства та формують нові виклики для національного суверенітету. Отже суттєве зростання динаміки та масштабів міжнародних міграційних процесів, їх неоднозначний вплив на соціально-економічний, демографічний, етнокультурний і політичний розвиток країн, якісні трансформації вказаного процесу визначають важливість дослідження демографічного та кадрового виміру міжнародних міграційних процесів в Україні, яка належить до числа основних донорів населення, поступаючись лише Мексиці, Індії, Російській Федерації та Китаю.

**ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ
ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі теоретичні напрацювання у сфері аналізу зовнішніх міграційних потоків та обсягів зовнішньої трудової міграції здійснили зарубіжні вчені: Р. Адамс, Дж. Борхас, Дж. Бхагваті, Ч. Дастмен, К. Зіммерманн, А. Льюїс, Д. Мессей, Дж. Пейдж, Б. Поїрїне, М. Пьїоре, М. Розенцвейг, О. Старк, Л. Сяастад, Е. Тейлор, Х. Рапопорт, Д. Рата, Т. Шульц, а також російські науковці М. Денисенко, Ж. Зайончковська, В. Іонцев, І. Молодікова, В. Мукомель, Л. Рибаківський, О. Тюрюканова, Т. Юдіна та ін. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних підходів до вивчення міжнародної трудової міграції та управління нею здійснили вітчизняні вчені В. Євтух, Ф. Заставний, Е. Лібанова, Ю. Орловська, І. Прибиткова, М. Романиук, С. Калініна, О. Хомра. Дослідження державного регулювання міжнародної міграції та формування міграційної політики України здійснюють О. Малиновська, С. Мосьондз, О. Піскун та ін. Аналізу соціально-економічних наслідків міжнародної трудової міграції, зокрема у сфері формування ринку праці, трудових ресурсів та обміну людського капіталу, присвячені роботи І. Лапшиної, Н. Лукьянченко, А. Мокія, О. Михайлової, О. Позняка, У. Садової, М. Флейчук. Незважаючи на численні публікації з широкого спектру проблем міграції, недостатньо дослідженнями залишаються питання демографічного та кадрового виміру міжнародних міграційних процесів в Україні, що обумовило постановку **мети даного дослідження**.

Викладання основного матеріалу. Глобальна економічна криза, яка мала місце у 2008-2009 рр., підсилила нестабільність і суперечливість ситуації у сфері міжнародної міграції. Однак вплив цього процесу на динаміку людських потоків та на розвиток загальної міграційної ситуації в різних країнах виявився неоднаковим. Аналізуючи масштаби міжнародної трудової міграції за останні десять років, необхідно відзначити, що вони залишаються на стабільно високому рівні (табл.1) [1].

Найвищі показники міграції зареєстровано у країнах Азії (28,7 %) та Європи (32,6 %). За оцінкою ООН, в 2013 р. світова чисельність міжнародних мігрантів досягла 232 млн., осіб, майже потроїлася порівняно з 1960 р. [2]. Відсоток жителів планети, які проживають за межами країн походження, за цей період зріс із 2,2 до 3,2%. Близьку оцінку дає і Світовий банк: зараз в світі 215,8 млн., жителів іноземного походження, або 3,2% населення Земної кулі; причому ця цифра, ймовірно, занижена через складність обліку іноземців, що не мають легального статусу [3]. Швидка інтенсифікація міжнародної міграції разом з урізноманітненням її складу, характеру, напрямів перетворила це явище на одне з визначальних для сучасного людства.

Таблиця 1

Масштаби міжнародної трудової міграції

Реґіон	Мігранти				Трудові мігранти			
	2000 р.		2013 р.		2000 р.		2013 р.	
	млн. осіб	%	млн. осіб	%	млн. осіб	%	млн. осіб	%
Африка	16,3	9,3	19,3	9,0	7,1	8,0	8,4	8,0
Азія	49,9	28,5	61,3	28,7	25,0	29,0	30,7	29,0
Європа	56,1	32,1	69,8	32,6	28,2	33,0	35,1	33,0
Латинська Америка	5,9	3,4	7,5	3,5	2,5	3,0	3,2	3,0
Північна Америка	40,8	23,3	50,0	23,4	20,5	24,0	25,1	24,0
Океанія	5,8	3,3	6,0	2,8	2,9	3,0	3,0	3,0
ВСЬОГО	174,8	100	213,9	100	86,2	100	105,5	100

Сучасне економічне і соціальне середовище стає дедалі складнішим, тому держави та компанії повинні постійно пристосовуватися до діяльності в умовах зростаючої інтеграції. Причому сьогодні економіки різних країн світу настільки тісно взаємопов'язані, що представники бізнесу, уряду та учасники галузевих ринків починають взаємодіяти між собою так, як ще кілька років тому важко було навіть уявити. Особливо це стосується взаємодій у рамках формування глобального ринку кваліфікованих кадрів, оскільки більше третини (34%) роботодавців в усьому світі гостро потребують кваліфікованих співробітників [4]. Так, дослідники ManpowerGroup, опитали за першу половину 2011р. близько 40000 роботодавців в 39 країнах, з'ясували, що в десятку попиту професій увійшли технічні фахівці, торгіві представники, фахівці відділів продажів, інженери, робітники, директори, бухгалтери/фінансисти, ІТ-спеціалісти, оператори на виробництві та секретарі (персональні помічники та адміністратори). Найвищий рівень браку кваліфікованих кадрів сьогодні в Японії - там 80% підприємств мають потребу в талановитих фахівцях. Індія і Бразилія посідають 2-е і 3-є місця рейтингу з показниками 67 і 57% відповідно. Брак кадрів у США також перевищує середній рівень: 52% і 7-а позиція. Китай же розташований ближче до кінця списку: тут тільки чверть (24%) компаній не вистачає потрібних фахівців. Одні з найнижчих показників у Іспанії (11%), Норвегії (9%) та Польщі (4%) [5].

Слід зазначити, що розвинені країни скоріше підуть на збільшення імміграції, передусім, для полегшення податкового тиску старіючих суспільств. Проте фінансовий вплив міграції дуже змінюється залежно від типу іммігрантів. Тому економічно-розвинені країни вибірково ставляться до мігрантів, надають перевагу залученню кваліфікованих працівників з високою імовірністю позитивного податкового впливу, віддаючи перевагу і все більш захоплюючи при цьому тимчасову міграцію.

Епіцентром тяжіння професіоналів були та лишаються США, тому що фундаментальною основою ефективності американської економіки є її інноваційний потенціал і політика залучення фахівців, що проводиться країною. У Сполучених Штатах Америки сформована розвинута багаторівнева національна інноваційна система, яка значною мірою є основою світових стандартів. Слід зазначити, що вже досить тривалий час США посідають лідируюче місце за рівнем витрат на НДДКР , оскільки стратегія країни націлена на науково-технічне лідерство. США утримують його за рахунок ресурсного забезпечення (в 2007 р. витрати на НДДКР склали 360 млрд. доларів, а в 2009 році - 385 млрд. доларів [5]), високого рівня матеріально-технічної оснащеності досліджень і якості ресурсного забезпечення, динамічно вдосконалюваних механізмів взаємодії окремих елементів національної інноваційної системи, розроблених державних інструментів стимулювання науки й освіти. Це робить можливим залучення найбільш компетентних фахівців з усього світу (частка народжених за кордоном, у загальній кількості фахівців, що мають ступінь доктора природничих наук, перевищує в США 40%), а також широко використовувати переваги досліджень за програмами науково-технічного співробітництва. Разом з тим, 3% народжених в США американців, які захистили докторський ступінь у галузі природничих наук, відразу ж виїжджають працювати за кордон.

Що стосується нашої країни, то у складі світової міграційної системи Україна фігурує як країна походження, транзиту та прибуття мігрантів. Загалом, за офіційними даними обсяги зовнішньої еміграції з України протягом 2002-2010 рр. поступово скорочуються, однак, у 2011-2013 рр. – знову почали зростати особливо протягом 2014 р. Це пояснюється складною ситуацією на Сході країни.

Демографічними чинниками, що впливають на обсяги та інтенсивність міжнародної трудової міграції, є чисельність і статево-вікова структура населення територій, на яких формуються міграційні потоки, зміни структури у часі, природний та механічний рух населення. З усіх чинників, що визначають інтенсивність міжнародної трудової міграції, демографічний, з одного боку, є менш впливовим, ніж приміром, регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку та їх наслідки щодо ситуації на ринку праці, доходів населення тощо, а з іншого – є визначальним (якщо немає населення, то немає кому мігрувати). За сучасних умов найвагомим демографічним чинником, що впливає на обсяг та інтенсивність міжнародної міграції, є постаріння населення. В Україні загалом демографічні чинники міжнародної трудової міграції можна поки що розглядати переважно у площині формування міграційного потенціалу, тоді як фактичні обсяги трудової міграції з України у нинішніх економічних умовах більше залежать від інших внутрішніх чинників та здатності приймаючих країн їх поглинути.

Чисельність контингенту потенційних мігрантів в Україні за останні роки була підпорядкована загальним тенденціям скорочення населення через низьку народжуваність у минулих роках. Так, між 1991 і 2013 рр. чисельність населення скоротилася з 51,7 млн до 45,4 млн

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ
ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА**

осіб, внаслідок стрімкого зниження народжуваності та високої смертності. Також відбувається скорочення наявного населення за рахунок виїзду за кордон у пошуках роботи, причому тимчасова трудова міграція часто стає першим кроком до еміграції. Очікується, що ця тенденція триватиме, загальна чисельність населення скоротиться ще на 10 млн осіб до 2050 р. Крім того, до 2050 р. майже половину населення становитимуть люди віком старше 45 років [6].

Протягом 1991-2012 рр. суттєво змінилася й регіональна структура трудової міграції українців. Відомо, що першими почали виїжджати за кордон мешканці тих регіонів, які межують з іншими сусідніми країнами. Але з плином часу міграційні переміщення більш рівномірно поширилися по всій території країни. Однак диспропорції все ще зберігаються. Так, на період 2005 – 2012 р. більшу частку трудових мігрантів склали мешканці західного регіону – 57,4 % та 12,9 % населення працездатного віку. Трудова міграція мешканців західного регіону характеризується найширшим географічним спектром. Це пов'язано з тим, що Волинська, Рівненська, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська та Львівська області межують з європейськими державами, такими як Польща, Угорщина та Чехія. Хоча 31,8 % трудових мігрантів із західного регіону виїздили на роботу до Російської Федерації, значна їх частина, а саме 19 % мігрантів, працювали в Італії, Чеській Республіці – 18,1 %, Польщі – 10,6 % та Угорщині – 5,5 %. Найменшу активність у зовнішній трудовій міграції виявляли жителі північного регіону, серед яких трудові мігранти склали 1,7 % працездатного населення України.

Не залишилася незмінною й статевовікова структура трудових мігрантів. Так, у 2012 р. чоловіки склали 67 % від загальної кількості трудових мігрантів, жінки – 3 %. Слід зазначити, що частка жінок-мігрантів зросла порівняно з 2010 р. на 9 % (24 %) [7]. У міжнародній практиці збільшення кількості жінок у міграції називають фемінізацією міжнародної міграції. Так, на 2010 р., жінки-мігранти перевищили кількість чоловіків - мігрантів у Європі – 52,6 %, Північній та Південній Америці – 50 % [8]. Слід зазначити, що жінки, які виїжджають за кордон у пошуках вищого заробітку, значно частіше, ніж чоловіки, стають жертвами порушення прав. Торгівля людьми залишається серйозною проблемою для українських жінок. Достовірною джерело щодо кількості жінок, які постраждали від торгівлі людьми, немає.

Слід зазначити, що абсолютна більшість трудових мігрантів мають вік від 20 до 49 років. Якщо чоловіки після досягнення 50-річного віку знижують міграційну активність, то серед жінок у цьому віці спостерігається доволі високий рівень участі в трудовій міграції. Згідно зі статистичними даними частка чоловіків та жінок у віці 15 – 39 зменшилася у 2008 р. порівняно з 2012 р., при цьому збільшилася міграція у віці від 40 до 59, як серед чоловіків на 8,9 %, так і серед жінок – 8,4 %.

Спостерігаються зміни і в освітньо-професійній структурі трудової міграції. Так, раніше серед трудових мігрантів переважали особи з вищою освітою, які, однак, виконували за кордоном роботу, що не потребувала високого рівня підготовки. На сьогодні головні учасники трудової міграції – представники робочих професій із середнім рівнем освіти. У 2008 р. 59 %9 трудових мігрантів мали закінчену середню освіту, 17 % – базову чи неповну вищу, 14 % – закінчену вищу та 10 % – початкову або незакінчену середню [9]. Особливу увагу слід приділити проблемі виїзду за кордон фахівців вищої кваліфікації. Одним із факторів, що обумовлюють інтелектуальну міграцію, є неможливість самореалізації, зокрема впровадження науковцями своїх проєктів та розробок через низький рівень фінансування науки. До того ж розвиток і впровадження нових технологій у різних галузях виробництва й областях громадського життя призвело до формування особливого сегменту світового ринку праці — ринку кваліфікованих кадрів.

Виходячи з поняття селективності міграцій, можна припустити, що за кордон виїхали найбільш талановиті та обдаровані вчені. Однак, швидше за все, ця думка не повною мірою відповідає дійсності, тому що найбільш талановиті вчені - це не завжди найбільш пристосовані до практичного життя люди, які можуть з легкістю адаптуватися до нового оточення в іншій країні, відрізняються гарним здоров'ям для пристосування до іншого клімату, психологічно гнучкістю і т.п. Найбільша кількість докторів наук, які виїхали за кордон, зафіксовано в 1995 р., тобто одночасно з піком загальних еміграційних процесів, наступного року кількість виїзтів за кордон представників обох контингентів значно зменшилася. Але більш інтенсивними темпами відбувалося подальше зменшення чисельності українських емігрантів (з докторським ступенем і без неї) в кінці минулого століття зі стабілізацією на досить низьких показниках в нинішньому столітті, порівняно з 90 - ми роками. Міграційна поведінка кандидатів наук порівняно з загальними еміграційними потоками, вирізняється деякою активізацією виїзтів за кордон в 1999-2001 рр.. В той час як загальна чисельність громадян України, які покинули батьківщину протягом цього періоду, продовжувала зменшуватися, хоча і набагато меншими темпами ніж до цього періоду (1997-2000 рр..) і після нього (2003-2005 рр..)

Отже за останні десять років (2002 - 2012 рр..) кількість зайнятих в науці та науковому обслуговуванні в цілому скоротилася майже вдвічі (з 3,7% до 1,9% у загальній структурі зайнятості). Категорія дослідників скоротилася на 52%, техніків – на 43%, допоміжного персоналу – на 53%. [10]. За більше ніж 20 років незалежності з України на постійне місце проживання та для роботи за кордоном виїхали десятки тисяч співробітників наукової сфери, основний відсоток яких становлять особи продуктивного віку (табл 2).

Таблиця 2

Кількість інтелектуальних мігрантів з України 2010 – 2013 рр. (осіб)

	2009	2010	2011	2012	2013
Кандидати наук	65	74	88	90	96
Доктора наук	10	14	12	16	18

Джерело: [11,12,13].

Відповідно до джерел неофіційної статистики, щорічна інтелектуальна еміграція з України налічує приблизно 95,4 тис. фахівців, тобто емігрує кожний 26 спеціаліст з вищою освітою. Протягом останніх років Україну залишило приблизно 5,5 тис. учених, що еквівалентно втраті 4 млрд. дол. США. За експертними оцінками, витрати на підготовку одного фахівця з вищою освітою становлять близько 20 тис. доларів США, що означає, що кожний висококваліфікований трудовий мігрант збагачує країну свого нового перебування на цю суму. Основними цільовими країнами зовнішньої міграції висококваліфікованих кадрів стали США, Росія, Німеччина, Ізраїль, Канада та Польща [14]. Така ситуація дає підстави стверджувати, що для України характерні ознаки руйнування інтелектуального потенціалу нації. Основною причиною інтелектуальної міграції в Україні є наявна глибока криза вітчизняної науки, яка пов'язана: із скороченням внутрішніх витрат на дослідження і розробки; недостатнім матеріально-технічним забезпеченням дослідницького процесу; низькою матеріальною і моральною оцінкою праці учених; низьким рівнем науково-інформаційного забезпечення теоретичних досліджень і розробок; відсутністю сучасного наукового устаткування, незахищеністю прав власності на продукт інтелектуальної праці тощо.

Інтелектуальні трудові ресурси виїжджають за межі національних кордонів не лише в пошуках вищої матеріальної винагороди за свою працю, а також у пошуках краще оснащених лабораторій, комфортніших побутових умовах, більших прав та політичних свобод, через більші можливості у творчості та саморозвитку. Значна кількість університетів Америки запрошують іноземних талановитих студентів на навчання, надають освітні послуги, пропонують гранти, стипендії з подальшим працевлаштуванням та гарантовано високою заробітною платою і в майбутньому натуралізацію в США. Україна виступає найпотужнішим інтелектуальним донором для США, оскільки 30% висококваліфікованих мігрантів нині задіяні у сфері науки і техніки. Саме тому 90% наукових винаходів розроблених у США за останні роки, належать залученим іноземним висококваліфікованим мігрантам. Країни Європи також впроваджують державну політику щодо залучення іноземних ресурсів. Серед головних чинників, які приваблюють висококваліфікованих мігрантів є наступні: створення сприятливого середовища для акумуляції наукових знань, створення міжнародних програм з інформаційного обміну для підвищення кваліфікації і інтелектуального потенціалу вченого, що призводить до досягнення більшої конкурентоспроможності. Також важливими чинниками є міжнародне співробітництво з можливістю здійснювати зарубіжні відрядження, що сприяє приєднанню до досягнень

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

світової науки і ділової культури.

Не менш важливими є також політичні причини, до яких можна віднести кризу політичної влади, політичну нестабільність, порушення прав людини, загострення міжнародних відносин тощо.

Протягом більш ніж 40 років у роботах світових і вітчизняних вчених при вивченні процесів міжнародної інтелектуальної міграції використовували поняття "відплив умів". Однак сучасні процеси інтелектуальної міграції розгортаються за більшою кількістю сценаріїв, ніж просто переїзд носіїв інтелектуального потенціалу певної країни за кордон, тому в науковий обіг входять поняття "обмін умов", "циркуляція умов" або навіть "збагачення умов". Ці поняття використовують для позначення процесів інтелектуальної міграції, які не мають постійного характеру. Наприклад, після закінчення навчання в США тільки 23% іммігрантів з Південної Кореї і 28% з Тайваню бажають залишитися працювати в цій країні, інші - повертаються на батьківщину, що позитивно впливає на науковий потенціал цих країн [15, с.133].

Участь науковців у міжнародних симпозиумах, конференціях, семінарах, стажуваннях тощо (незважаючи те, що перебування за кордоном протягом декількох днів або тижнів не можна назвати безпосередньо міграцією) також можна відносити до проявів "циркуляції умов", оскільки участь у подібних заходах позитивно впливає на професійний і світоглядний рівень наукових працівників. Також участь в таких заходах позитивно впливає на статус науки, показуючи, що вітчизняні вчені проводять свої дослідження на рівні міжнародних стандартів і отримують визнання за кордоном.

Працівники наукових та освітніх установ Україна розвивають різноманітні форми міжнародного співробітництва від проведення міжнародних конференцій і семінарів до викладацької роботи за кордоном. За даними Державної служби статистики, в 2012 р. наукові працівники виїжджали за межі України з метою стажування, навчання, підвищення кваліфікації, викладацької роботи або для проведення наукових досліджень 10983 разів. Найбільш активно в подібних поїздках задіяні науковці, що працюють в галузі технічних наук (37,7% всіх виїзdv припадає на цю сферу), обробки металів, виробництва машин та устаткування (15,2%), фізико-математичних наук (13,1%), а також в організаціях багатогалузевого профілю (20,9%). Найменшу кількість подібних поїздок здійснили працівники організації у сфері національної безпеки, а також фармацевтичної і військової наук.

У процесі проведення своєї наукової діяльності киянам найчастіше випадає можливість поїхати за кордон на стажування, навчання або для підвищення кваліфікації. У 2012 р. 26% виїзdv наукових працівників за кордон з вищезгаданою метою доводилося на жителів Столичного регіону, 16,6% - на наукових працівників Харківської області, 15% - Львівської області. Перевага киян спостерігається і серед науковців, які в 2009 р. виїжджали за кордон для проведення викладацької діяльності, 22,5% таких випадків припадає на працівників науки, які живуть у столиці; наукові працівники Львівської області (14,9%) незначно обігнали своїх колег з Харківської області (13%) за цим показником. А от працівники наукових та освітніх установ Кіровоградської, Хмельницької та Чернігівської областей в 2012 р. не мали можливості або бажання урізноманітнити свою діяльність викладанням за кордоном, цього року вони в повному складі працювали у вітчизняній науково-освітній сфері.

Українські вчені їздять за кордон на нетривалий термін у рамках міжнародного співробітництва. Так, за даними 2012 р., учасники 90% подібних виїзdv повернулися на батьківщину протягом трьох місяців. Участь вітчизняних учених у міжнародних конференціях, семінарах за кордоном сприяє підвищенню соціального статусу й авторитету української науки. У 2012 р. науковці з України взяли безпосередню участь у подібних зустрічах 10645 разів, це трохи менше (на 2,7%) ніж у 2006 р. Так само як і в інших видах міжнародного співробітництва, тут найбільш активно задіяні кияни (36,2%), наукові співробітники Харківської (14%), Львівської (8,9%) області, вагомими є частки представників наукового співтовариства Донецької (5,9%) та Одеської (4,7%) областей [16].

Проведення наукових досліджень за кордоном є найбільш поширеним різновидом міжнародного наукового співробітництва, яке практикується українськими вченими. У більшості випадків в інші країни з цією метою відправляються представники точних наук, так, за даними Державної служби статистики в 2012 р. 49,3% подібних поїздок здійснили дослідники в галузі технічних наук, 23,1% - фахівці з обробки металів, виробництва машин та устаткування, 16,3% - фізики і математики. Представництво вчених - гуманітаріїв в даному виді співробітництва досить нечисленне. Серед представників гуманітарних дисциплін найбільш активно до проведення досліджень за кордоном у 2012 р. долучалися працівники педагогічних наук, але навіть їх частка в загальній структурі учасників закордонних наукових досліджень була незначною - 2,4%.

Наші співвітчизники залучаються також і до викладацької роботи за кордоном. Проте викладання в зарубіжних вузах є одним з найменш представницьких різновидів міжнародного співробітництва, в яких задіяні українські науковці. Так, в 2012 р. до такої діяльності долучилося 570 осіб, для порівняння зазначимо, що в цьому ж році на стажування, навчання або для підвищення кваліфікації за кордон виїжджало 3914 наукових співробітників, а для проведення досліджень - 6499 осіб.

Найбільшим попитом у зарубіжних вузах користується викладацька діяльність учених технічної галузі (у 2012 р. 27% виїзdv українських науковців за кордон з цією метою здійснили представники технічних наук). Серед фахівців гуманітарного напрямку, які викладали за кордоном у 2012 р. лідирують фахівці з педагогічних наук (14,6% від загальної чисельності виїзdv), своїми теоретичними і практичними знаннями ділилися із закордонними студентами також працівники сільськогосподарської наукової області (12%), фізико-математичних (9,3%) і загальнотехнічних (8,9%) наук. До викладання в навчальних закладах інших країн найчастіше залучаються представники тих регіонів, які лідирують за чисельністю представників в інших видах міжнародного наукового співробітництва, а саме Київ (22,5%), Львівська (14,9%) і Харківська (13%) області [16]. Щодо розподілу виїзdv наукових співробітників для викладання по міністерствах, то тут, досить логічно, спостерігається істотна перевага (71,6% в 2011 р.) працівників вищих навчальних закладів, 19,5% свою викладацьку майстерність за кордоном реалізовували дослідники з Національної академії наук України.

Для тих учених, які не мають можливості долучитися до участі в міжнародних конференціях, семінарах, круглих столах та інших заходах подібного профілю за кордоном, існують можливості ознайомитися з результатами наукової діяльності своїх зарубіжних колег і зав'язати наукові контакти з ними на території України. Кількість наукових заходів міждержавного рівня, проведених українськими установами та організаціями, поступово зростає, в 2000 р. відбулося 1031 таких подій, в 2007 р. - 1636, а в 2012 р. - 1852. Найбільшу активність у цьому напрямі діяльності Державна служба статистики зафіксувала серед наукових організацій та установ м. Києва, а також Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Львівської областей та Криму.

Міжнародне співробітництво наукових організацій може виражатися не тільки в обміні науковими результатами і ідеями, але також і в більш прагматичних сферах, як, наприклад, фінансова підтримка певних проектів. Кількість грантів, отриманих вітчизняними вченими на проведення наукової роботи від міжнародних фондів, за даними української статистики, зростає; так, в 2000 р. їх було зафіксовано 1138, в 2007 р. - 1427, а в 2012 р. - 1674 [16].

Таким чином, процеси інтелектуальної міграції в Україні розгортаються за кількома сценаріями. Еміграція докторів і кандидатів наук за кордон на постійне місце проживання все ще має місце в сучасних умовах, однак на сьогоднішній день інтенсивність цих процесів набагато менше, ніж це спостерігалось в попередньому десятилітті. Разом з тим розвиваються різноманітні форми міжнародного наукового співробітництва, які не супроводжуються стаціонарною еміграцією вчених зі рідного. Українські вчені беруть участь в стажуваннях за кордоном, навчаються в закордонних установах самі і навчають інших, долучаються до іноземних дослідницьких колективів і т.п. Вітчизняні дослідники спілкуються зі своїми закордонними колегами в рамках міжнародних конференцій, семінарів і круглих столів, які проходять як в Україні, так і за її межами. Подальше розширення форм міжнародного наукового співробітництва, залучення до нього більшої кількості талановитих дослідників сприятиме створенню позитивного іміджу української науки.

Отже, участь України у міжнародній міграції кваліфікованих кадрів має передбачати еволюційний процес зближення з науково-технологічним середовищем, і цей процес потребує скорегованої дії усіх гілок влади та бізнесу, що зумовлює необхідність подальших

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

досліджень у даному напрямку.

Слід зазначити, виїзд висококваліфікованих спеціалістів за кордон обертається великою втратою коштів для країни, які були затрачені на підготовку фахівця, а також тих коштів, які міг би принести фахівець, якби він залишився працювати в Україні. Виїзд одного фахівця з вищою освітою, за експертними даними, завдає країні близько 240 тис. дол. США збитків [17]. Однак ці втрати не відшкодовуються навіть у разі повернення фахівця до України. Це пояснюється тим, що сфери зайнятості мігрантів за кордоном не потребують високої кваліфікації, тому мігранти і поступово втрачають. При цьому, якщо трудовий мігрант отримує нові знання та навички за кордоном, то, приїжджаючи на батьківщину, він не має можливості використати набутий досвід через труднощі визнання зарубіжних дипломів в Україні і це ще один аргумент, щоб трудовий мігрант змушений був шукати роботу за кордоном.

Якщо розглядати імміграційні потоки, то у 2012 році в органах міграційної служби були зареєстровані 210 тисяч іноземців, що проживали в Україні постійно (з них 124 тисячі громадян Росії), і 102 тисячі тих, хто перебував тимчасово. Таким чином, за 10 років після перепису їх чисельність зросла незначно. Існує кілька каналів імміграції в Україну. Так, відповідно до Закону України «Про імміграцію» (2001 рік), щорічно оформляється понад 20 тисяч дозволів на імміграцію для постійного проживання. Більшість з них видається поза квотою (членам сімей громадян України, іноземців, що мають право на визнання належності до громадянства України, тобто вихідцям з України, а також «зарубіжним українцям», тобто іноземцям українського походження). Тільки 17% проживають в країні іноземців отримали дозволу на імміграцію в рамках квоти. Отже встановлювана Кабінетом Міністрів України, починаючи з 2002 року, квота імміграції (6-7 тис. осіб на рік) ніколи не вибиралася.

Наступний канал прибуття іноземців - освітня міграція. Україна увійшла в десятку лідерів на міжнародному ринку освітніх послуг. В останні роки кількість іноземних студентів зростала приблизно на 10% щорічно. У 2012/2013 навчальному році у вузах країни навчалися 49 тисяч іноземців з майже 150 країн світу, в тому числі 33% з країн СНД (більшість з Росії, Туркменістану), 16% з країн Азії (Китай, Індія, Йорданія та ін.), 16% - з африканських країн (Нігерія, Марокко), 5% - з країн Європи. Разом з тим, освітня міграція рідко переходить на постійну. По завершенню навчання студенти зобов'язані виїхати з країни. На відміну від багатьох європейських країн, в Україні випускники-іноземці ніяких привілеїв для отримання дозволів на працевлаштування не мають.

Трудова імміграція в Україну незначна, так у 2000 році офіційно, тобто з дозволу на працевлаштування, яке роботодавець повинен отримати в державній службі зайнятості, якщо не може знайти на вітчизняному ринку праці необхідного йому спеціаліста, працювали 3,1 тис. іноземців, а в 2008 році - 12,5 тис. З настанням фінансово-економічної кризи кількість іноземних працівників скоротилася, і на кінець 2012 р. становила 7,5 тисячі. Більшість з них - громадяни Росії (16,5%), Туреччини (13,3%), Польщі (6%). Іноземці також прибувають в Україну в пошуках притулку. Число біженців, які отримали відповідний статус, була найбільшим в 1998 р. (3303 особи), а на кінець 2012 р. склало 2435 осіб, понад половину з яких - афганці (рис. 1). Хоча щорічно іноземці подають приблизно по півтори тисячі заяв про надання статусу біженця, чисельність проживаючих у країні визнаних біженців скорочується.

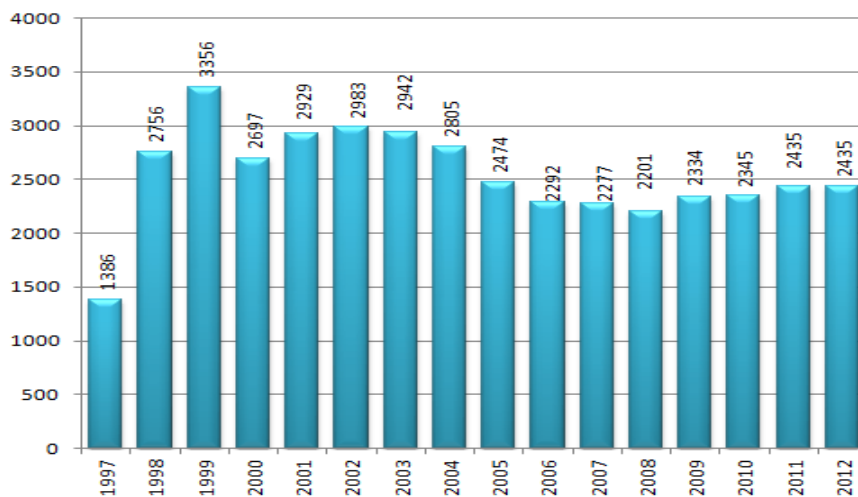

Рис. 1. Кількість визнаних біженців, які проживали в Україні, 1997-2012 рр.

Частково це відбувається тому, що понад тисячі з них вже отримали громадянство України. Однак основна причина - у зміні складу шукачів притулку та значному зниженні частки позитивних рішень за їх клопотаннями. Частка позитивних рішень була найвищою у 1990-ті роки у зв'язку з необхідністю врегулювати правове становище іноземців, які вже перебували в Україні, але не могли повернутися на батьківщину, в т.ч. колишніх студентів, громадян нових незалежних держав, на території яких відбувалися військові дії. Однак в 2000-х рр. серед шукачів притулку стали переважати особи, які виїхали зі своїх країн з економічних міркувань, кінцевою метою яких була Західна Європа, а Україна використовувалася лише для транзиту, найчастіше нелегального.

Висновки та пропозиції. Таким чином, проведений аналіз дає підстави для висновку, що країна продовжує втрачати населення в результаті еміграції, і ці втрати не компенсуються імміграцією з-за кордону. Для іммігрантів Україна неприваблива через економічне становище. Крім того, канали імміграції, передбачені законодавством, вкрай вузькі і це при тому, що населення України стрімко скорочується. Отже цільовим орієнтиром державної міграційної політики України має стати збереження інтелектуального потенціалу країни, для чого необхідно забезпечити вирішення таких завдань: забезпечення фінансовими та матеріальними ресурсами розвитку науки та вищої освіти; повне фінансування оплати праці викладачів вищої школи, наукових працівників; розробка програми щодо збереження інтелектуального потенціалу країни; розвиток механізму стимулювання дослідницької діяльності і підготовки фахівців необхідної якості у необхідній кількості.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Міжнародна організація міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iom.org.ua/en/>
2. World Migration Report 2013. Geneva, 2013. – 216 P.
3. Migration and Remittances Factbook 2011. Wash., 2011. P. 18.
4. Tracking global trends. How six key developments are shaping the business world, - EYGM Limited All Rights Reserved. - 2011. – p. 24.
5. Butcher D. Global R&D Outlook. // Industry Market Trends. March 31, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.thomsonet.com/IMT_archives/2009/03/global-research-and-development-outlook-forecast-2009-investment-spending-trends.html
6. Міграція в Україні факти і цифри, вересень 2011 р. / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iom.org.ua.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

7. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>
8. Федосова В. Фемінізація зовнішньої трудової міграції в Україні / В. Федосова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_etei/201_8/34.pdf.
9. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>
10. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.data.worldbank.org.
11. Libanova, E. M. (2009), Zovnishnia trudova mihratsiia naseleennia Ukrainy [External labor migration in Ukraine.], Informatsijno-analitychne ahentstvo, Kyiv, Ukraine.
12. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 3 May 2014).
13. Ukrainian truth of life (2013), “Most of the Ukraine travel abroad biological scientists, mathematicians and physicians”, Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/05/9/128164/>.
14. Sociological survey of families of international migrants in the project (2013), Higher Education Support Program, Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies.
15. Троян В. Українські вчені за кордоном: «відплив умів» чи збагачення? // Всесвіт. – 2007. – №3. – С. 133.
16. Офіційний сайт державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Стаканов Р. Д. Вплив трудової еміграції на інноваційний розвиток України / Р. Д. Стаканов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/209_32/28.pdf

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ПРИНЦИПОВ СОВРЕМЕННОЙ ИННОВАТИКИ

Ефременко А.В., аспирант кафедры международной экономики Донецкого национального университета (Украина)

Єфременко А.В. Аналіз стану та перспектив розвитку науково-технічного співробітництва у контексті принципів сучасної інноватики

У статті окреслено основні напрямки розвитку глобального інноваційного середовища, а також проаналізовано стан та перспективи розвитку науково-технічного співробітництва у контексті принципів сучасної інноватики. Розглянуті системи фінансування НДДКР за кордоном, а саме у США, Японії, Китаї та інших країнах Західної Європи. Проаналізовані напрямки, які найбільш інтенсивно розвиваються на технологічних ринках, за рахунок яких дані країни займають лідируючі позиції у світових рейтингах.

В ході дослідження наведені рейтинги Індексу економіки знань (КЕІ), який характеризує загальний рівень розвитку тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань і включає в себе 4 подіндекси: індекс економічного та інституційного режиму, індекс освіти, індекс інновацій та індекс інформаційних технологій і комунікацій.

Також особливий інтерес викликають рейтинги найбільш інноваційних компаній світу, оскільки вони дають реальне уявлення про регіональну структуру науково-технологічного розвитку світу, а також про галузі, які найбільш інтенсивно розвиваються на глобальному ринку інновацій.

Ключові слова: інноваційний ландшафт, науково-технічне співробітництво, інноваційна премія, витрати на дослідження і розробки, НДДКР.

Ефременко А.В. Анализ состояния и перспектив развития научно-технического сотрудничества в контексте принципов современной инноватики

В статье обозначены основные направления развития глобальной инновационной среды, а также проведен анализ состояния и перспектив развития научно-технического сотрудничества в контексте принципов современной инноватики. Рассмотрены системы финансирования НИОКР за рубежом, а именно в США, Японии, Китае и других странах Западной Европы. Проанализированы наиболее интенсивно развивающиеся направления на технологических рынках, за счет которых данные страны занимают лидирующие позиции в мировых рейтингах.

В ходе исследования приведены рейтинги Индекса экономики знаний (КЕИ), который характеризует общий уровень развития той или иной страны или региона по отношению к экономике знаний и включает в себя 4 подиндекса: индекс экономического и институционального режима, индекс образования, индекс инноваций и индекс информационных технологий и коммуникаций.

Также особый интерес вызывают рейтинги наиболее инновационных компаний мира, так как они дают реальное представление о региональной структуре научно-технологического развития мира, а также о наиболее интенсивно развивающихся отраслях глобального рынка инноваций.

Ключевые слова: инновационный ландшафт, научно-техническое сотрудничество, инновационная премия, расходы на исследования и разработки, НИОКР.

Efremenko A. Analysis of state and prospects of development of scientific and technical cooperation in the context of modern principles of innovation

In article are designated the main directions of development of the global innovative environment, and also was made the analysis of a state and prospects of development of scientific and technical cooperation in the context of the principles of modern innovatics. Were considered systems of financing of research and development abroad, namely in the USA, Japan, China and other countries of Western Europe. The most intensively developing directions in the technological markets at the expense of which these countries take the leading positions in world ratings are analysed.

The study shows the ratings of Knowledge Economy Index (KEI), which characterizes the overall level of development of a country or region in relation to the knowledge economy and includes four sub-indices: the index of economic and institutional regime, education index, innovation index, and the index of information technology and communications.

Also particular interest is caused by ratings of the most innovative companies of the world as they give a real idea of regional structure of scientific and technological development of the world, and also of the most intensively developing branches of the global market of innovations.

Keywords: innovation landscape, scientific and technical cooperation, innovation bonus, expenditure on research and development, R&D.

Постановка проблеми. На даному етапі сучасного розвитку мир вступив в епоху інноваційної економіки, і головним джерелом благосостояння стають результати інтелектуальної діяльності і засновані на них нововведення. Цей новий тип економіки відрізняється від попереднього сільськогосподарського і промислового, тим, що, хоча природно-матеріальні ресурси продовжують виступати основою для створення економічних благ, ріст і розвиток всієї господарської системи забезпечуються тепер уже не стільки зовнішніми, скільки внутрішніми, нематеріальними факторами, найважливішими з яких виступають знання, інформація і людський капітал.

Перехід світової економіки в це нове якісне стання безпосереднім чином пов'язаний з підвищенням ролі теоретичного знання, розвитком високотехнологічних галузей, процесом збільшення частки сфери послуг (структурними зсувами), впливом інформаційних мережних технологій. І так як головним фактором тут виступають інновації, розуміння тенденцій в сфері